

BILL JORDAN

A szociális munka és a világszegénység*

Ez a tanulmány a szociális munkának a világszegénységgel kapcsolatos álláspontját elemzi, a világgazdaság integrációjának (globalizáció) a professzió szerveződését és gyakorlatát érintő következményeivel összefüggésben. Az a változás, melynek következtében a szegénység ellenes küzdelem stratégiája már nem a nemzeti jóléti államokon, hanem a nemzetközi, nem állami szervezetek projektjein alapul, átalakította a szociális munka intézményeit a fejlődő világban. Ezt a Világbank és az új programokban részt vevő, egyéb szervezetek jelentéseikben élénk színekkel ecsetelik. Ugyanakkor van valami gyanúsán fényes és öntömjenező jellég abban a retorikában, amely ezeket a kezdeményezéseket kíséri. Ezt valószínűleg a jelentésekben tükröződő szemlélet okozza, mely a szervezeteknek a világgazdaság integrációjára törekvő, nemzetközi tőkével való kapcsolatában gyökerezik.

A 20. század első háromnegyedében a szociális munka az egyenlőségért és társadalmi igazságosságért küzdő politikai mozgalommal állt kapcsolatban, azzal a mozgalommal, mely állami beavatkozással és a szociális védelemmel kívánta elérni a céljait. Még azokban az országokban is, amelyekben a szociális munka elsősorban az önkéntes szervezetek felségterülete volt, szorosan összekapcsolódott az egészségügyi, oktatási és jövedelem-fenntartó közszolgáltatásokkal. Az állami szervezetek gazdasági átstrukturálásával és reformjával – mely az 1970-es évek közepén következett be – mindez megváltozott.

A világgazdaság fejlődésére vonatkozó, washingtoni konszenzus nevében – mely az olyan neoliberais kormányok elveit tükrözte, mint Ronald Reagané az Egyesült Államokban és Margaret Thatcheré az Egyesült Királyságban – a nemzetközi hitelnyújtásért és kereskedelemért felelős szervezetek (a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és Világkereskedelmi Szervezet) eltérő logikát kényszerítettek rá azoknak az országoknak a kormányaira, melyek kívül estek a gazdag kapitalista országok klubján. Megkövetelték a pénzügyi stabilitást, a költségvetési megszorításokat, a piacbarát reformokat és a közszféra átstrukturálását (Jordan, 2006).

* Bill Jordan: Social Work and World Poverty, *International Social Work*, 2008, 51(4): 440–452

1980 és 2000 között, a neoliberais rezsim uralma alatt, a társadalmi és gazdasági változás leglátványosabb jellemzője világszerte a népesség különböző részei közötti egyenlőtlenségek növekedése volt. Röviden szólva voltak nagy mértékben győztesek és nagy mértékben vesztesek, mind az egyes országok között, mind az egyes országokon belül, a népesség különböző részei között (Midgley, 2004).

1975-ben kevesen, vagy senki sem látta előre Kína és India csodálatos felemelkedését, az áruk és szolgáltatások világkereskedelméből való mai részesei arányát, vagy azt, hogy ezeknek az országoknak a politikája a kommunizmustól és a szociáldemokráciától a túlfutott kapitalista termelés felé fog fordulni. Hasonlóképpen senki sem látta előre a szovjet blokk összeomlását, és hogy az azt alkotó nemzetek ennek következtében a gazdasági átalakulás különböző módjait fogják felfedezni. De azt sem gondolta senki, hogy milyen elképesztő különbség lesz a délkelet-ázsiai országok gazdasági sikere és az afrikaiak kudarca között. Nem láttuk előre a Közél-Keleten zajló politikai és vallási konfliktusokat, melyek annak ellenére létre jöttek, hogy ezek a nemzetek igen gazdagok természeti erőforrásokban.

A szociális munka is inkább átalakult, mint visszaszorult e drámai változások következtében. Ahelyett, hogy továbbra is az állami ellátások szárnyai alatt növekedett volna tovább, egyre inkább a nemzetközi humanitárius szervezetek, a civil társadalom szerveződései és az egyházi csoportok elvei alapján foglalkoznak a gazdasági átalakulás áldozataival. Ahogy az egyenlőtlenségek növekedtek, úgy terjedt a szociális munka, de túlnyomórészt az olyan területeken, mint amilyen az éhség- és nyomor-nyhítás, a hajléktalanság, a menekültekkel, az HIV/AIDS áldozataival és a szerfüggőkkel végzett munka. Ha az efféle szociális munka globális térképét felrajzolnánk, a 20. század utolsó negyedében tapasztalt nyomorúságok eleven és látványos mintái rajzolódna ki.

Ez talán a volt szocialista országokban a legnyilvánvalóbb, ahol korábban az ideológiai dogmák egyike volt, hogy mivel úgymond nincsenek szociális problémák, így szociális munkára sincs szükség. 1989 után a minisztériumok csendben megbízták a szociális munkásokat, hogy foglalkozzanak a szegénységgel, ami a munkanélküliségből, az ipari termelés csökkenéséből és a népességnek a városokból a falvakba irányuló vándorlásából következett. Új szervezetek jöttek létre, vagy a nemzetközi jótékonyági szervezetek, vagy a hazai alapítványok égisze alatt, miközben az egyetemeken és főiskolákon gomba módra szaporodtak a különböző minőségű képzések.

Tanulmányomban megkísérlem mindezen átalakulásokat összegyűjteni, és felhívni a figyelmet a globális fejlődés néhány új jellemzőjére, melyek jelentős következményekkel jártak a szociális munkára nézve. Különösen három fontos kérdést szeretnék körbejárni.

Az első kérdés az, hogy milyen tanulságokat vonhatunk le a délkelet-ázsiai országok sikeréből (ami talán megvalósítható társadalmi modellt ajánlhat a világ más részeinek) és az afrikai országok kudarcából. Miért különbözik a sorsuk ilyen drámaian? Hiszen ezek az országok nagyjából egy időben (az 1970-es évek elején) léptek be a poszt-kolonializmus szakaszába. Vannak-e alternatívái az ázsiai modellnek – például azok, amelyek most Latin-Amerikában alakulnak ki?

A második kérdés az, hogy vajon mennyire voltak jelentősek a Világbanknak a szegénység ellenes harccal kapcsolatos álláspontjában 2000 óta bekövetkezett változások, amelyek a társadalmi tőkét és a kapacitásépítést hangsúlyozták. Mi a jelentősége a Harmadik Út megközelítéseinek, pl. az olyasféléknek, mint amit Tony Blair és Gordon Brown hirdetett? Vajon mindezek a korábbi periódus piaci dogmáinak háttérbe szorulását jelzik? És mindez miképp hathat a szociális munka feladataira? Továbbá milyen jelentőséggel bírnak a klímaváltozás és a környezeti kérdések a jövő politikájára?

Harmadszor: vajon mennyire jelentős az a felfedezés, hogy az étellel való általános megelégedettség – a szubjektív jóllét (SZJ) – a gazdag országokban nem emelkedett az egy főre eső jövedelemmel egyenes arányban az elmúlt 40 évben? A jóllétet a középpontba állító szemlélet reális kihívást jelenthet-e a jólét növekedésének gazdasági modelljével szemben? Lehetséges-e a társadalmi érték alternatív elemzése, amely az individualizmussal, a fogyasztói szemlélettel és a piaci választással szemben támogatná a szociális munka központi értékeinek, az érzelmi támogatásnak, a kapcsolatnak, a tiszteletnek, a méltóságnak, a részvételnek és a valahová tartozásnak az érvényesülését? Mennyiben illeszthetőek ezek a környezeti fenntarthatóság értékeihez?

Egyéni képességek és emberi fejlődés

Amióta az európai kolonializmus végképp összeomlott Ázsiában és Afrikában, és a hidegháború ellenfelei között az 1970-es és 1980-as években ugyanezen földrészekon zajlott távharcok is befejeződtek, egyfajta sajátos ortodoxia alakult ki a gazdasági és emberi fejlődéssel kapcsolatban, ami tükröződik a *Világbank (2001) World Development Report, 2000/2001: Attacking Poverty* (Jelentés a világ fejlődéséről, 2000/2001 – Küzdelem a szegénység ellen) című dokumentumában. Ebben a részben ennek a modellnek néhány jellemzőjével és azzal foglalkozom, hogy milyen hatással lehet ez a szociális munkára.

A dokumentum tükrözi azoknak a merev neoliberális elvárásoknak a bizonyos mértékű változását, melyeket a washingtoni konszenzus ideje alatt kényszerítettek a fejlődő országokra. Az 1980-as években a Szovjetunió erős támogatást nyújtott jó néhány fél-szocialista rezsimnek, az Egyesült Államok pedig olyan uralkodókat (köztük katonai diktátorokat) támogatott, akik gyakran értelmetlen infrastrukturális projekteket igénylő kölcsönökkel tették érdekeltté a támogatás folytatásában, miközben óriási adóssággal terhelték meg a saját országaikat (Perkins, 2005; Pilger, 2002).

Ennek következményeképpen gyakran megszüntették az állami szolgáltatásokat a legszegényebb közösségekben, pontosan akkor, amikor ezek helyzete mind a nemzetgazdaságokban, mind globálisan éppen meggyengült. Még az olyan országokban is – mint például Srí Lanka –, ahol a várható élettartam és az alapfokú oktatás területén figyelemre méltó javulást értek el, az IMF feltételeinek teljesítése után ezek a mutatók gyorsan romlottak, és ezt több helyen polgárháború követte (Rupesinghe, 1986).

A jelenlegi modellben ezekért a kudarcokért a neoliberális költségvetési és pénzügyi elvárások merevségét és az érintett országok vezetőivel

és szakértőivel való partneri együttműködés hiányát kárhozzatják. Ebben a tekintetben Stiglitz, a Világbank korábbi vezető gazdasági tanácsadója kiemeli Kínát, mint az egyetlen olyan országot, mely elég erős volt ahhoz, hogy ellenálljon az IMF nyomásának, és a saját útját kövesse – figyelemre méltó sikerrel (Stiglitz, 2001). Bár Kína gyors növekedési periódusa csak azért volt lehetséges, mert – köszönhetően a Mao vezette kommunista rezsim politikájának – nagy számú, jól képzett és egészséges munkaerő állt rendelkezésre.

Ahogy Sen (1999) rámutat, Kína két eltérő, az emberi fejlődéssel kapcsolatos megközelítést példáz. Az első, a Mao vezetése alatti „támogatás-központú” megközelítés volt, amelyet az alapfokú oktatásba és az egészségügyi ellátásba való élőkommunikáció-intenzív beruházás jellemezett. A másik (Mao utáni) a „növekedés-központú” megközelítés, amely a tengerparti övezet export-orientált iparába irányuló, külföldi beruházásokon alapult, és ami a városok és az infrastruktúra gyors átalakulásához, valamint a régiók városi népességének jövedelememelkedéséhez vezetett. Ugyanakkor az egyenlőtlenségek elképesztő méreteket öltöttek, a háttérbe szorult országrészekben millióknak kell napi 1 dollárnál kevesebb jövedelemből megélniük, és az oktatásért, a gyógyszerekért, a kórházi kezelésért ma mindenkinek fizetnie kell (Xing, 2002).

Maga Sen befolyásos személyiség a Világbank köreiben. A társadalmi igazságosságról szóló tanainak középpontjában a „képességek” kategóriája áll, mely az emberek szabadságát jelenti arra, hogy megtegyék azt, amire céljaik elérése érdekében szükség van. Ezt a cselekvési képességet az egészség, a tudás, a készségek stb. teszik lehetővé (Sen, 1984, 315–23). Sen elmélete arra irányítja rá a figyelmet, hogy a politikák, gyakorlatok és szerveződések milyen mértékben járulnak hozzá az ilyen rugalmas, erős és hatékony egyének létrejöttéhez, akik képesek kihasználni a lehetőségeket.

A sokféle politikai probléma és az 1997-es pénzügyi krízis ellenére az ázsiai országok meglehetősen sikeresnek tűnnek e kritériumok teljesítésében. Hong Kong, Szingapúr, Dél-Korea és Tajvan példáját követve ezekben az országokban eredetileg a nagy tekintélyű egyetemeken fenntartása helyett az univerzális oktatásba irányuló beruházásokat részesítették előnyben, és nemzeti, valamint külföldi beruházásokkal fejlesztették az exportra termelő feldolgozó ipart. A nagyobb államok, Thaiföld és Malajzia, földbirtokreformot is végrehajtottak, hogy szétosszák ezt az alapvető forrást a kisbirtokos földművelőknek (Sen, 1999, 44–8). Így a vidéki területek önellátóvá váltak, sőt, sok falusi költözött a fejlődő városokba, a magasabb jövedelem reményében.

Tehát e modell néhány követője sikeres volt az egyenlőtlenség és szegénység tolerálható mértékének fenntartásában, miközben a szerencsésebbek jövedelme gyorsan növekedett. E sikerek mögött a délkelet-ázsiai társadalmak erős munkaerőköltsége, rokonsági és családi kultúrája húzódik meg (Gough, 2004). Következésképp az ázsiai prosperitás nyilvánvalóan alternatívát kínálhat az európai stílusú jóléti államoknak, az eladósodott hátrányból az emberi fejlődés felé vivő úton.

Mindenekelőtt ezekben az országokban a segélyezésen keresztül jutott transzferek a nemzetközi sztenderdekhez viszonyítva alacsonyak. Összehasonlítva Ázsia gyors növekedését az Európai Unió országainak

SZOCIÁLIS MUNKA

magas munkanélküliségi rátáival és stagnálásával, a Világbank szóvivői a segélyezési kultúrától való függést okolják az európai szociális modell alkalmazkodási képtelenségéért, és az olyan iparosodott óriások vajúadásáért, mint Németország, Franciaország és Olaszország (Aslund és Warner, 2002).

Ugyanakkor alternatív megközelítés alakult ki Latin-Amerikában a venezuelai elnök, Hugo Cháves vezetése alatt. Ennek célja a globalizáció előnyeinek újraelosztása, valamint a globális pénzpiac és a helyi népesség közötti viszony átértelmezése, a legszegényebb állampolgárok előnyhöz juttatása érdekében (Gott, 2005). Az olaj- és a földgázforrások államosítása az indián népmozgalom nevében és a szegények bevonása az öngazgató szövetségi projektekbe feldühítette az amerikai kormányt, amely megkérdőjelezte ezeknek a rezsimeknek a demokratikus felhatalmazását. Pilger (2007) álláspontja szerint ez kísérlet arra, hogy befektítsék az egyenlőségért és igazságosságért küzdő erőket, melyek veszélyeztetik a gazdag országok hegemoniáját, és reményt nyújtanak a legszegényebbeknek.

Társadalmi tőke

A Világbank fejlődő országok kormányainak szóló tanácsai és utasításai az oktatásra, és különösen a nők oktatására vonatkoznak (Sen, 1999, 41), de kiemelik a társadalmi hálózatok és közösségek, valamint a helyi együttműködési körök és kapcsolati rendszerek fontosságát is. Ennek elméleti alapja a társadalmi tőke kategóriája (Dasgupta és Serageldin, 2000).

Az elmélet eredeti verziójában (Putnam, 1993; 2000) a társadalmi tőke kategóriájába sorolta a normákat és hálózatokat, amelyek lehetővé teszik, hogy önkéntes szervezetekből és közösségi csoportokból álló erős, spontán fejlődő civil társadalom alakuljon ki, ami elősegíti a gazdaság növekedését és a demokrácia fejlődését. A társadalmi tőke az ilyen interakciók terméként írható le, ami jótékony hatással van mind a hatékonyságra (például az információcsere javításával), mind a kormányzásra (a részvétel növelésével) (Helliwell és Putnam, 2005).

Mindaz magával hozta, hogy a szociális munkában és a közösségfejlesztésben a nemzetközi humanitárius szervezetek, például az Oxfam, a Save the Children és a Christian Aid a kisléptékű, helyi, gyakorlati projekteket értékesebbnek tekintik, mint a kormányokon keresztül szétosztott segélyeket. Ez azt jelenti, hogy az elszegényedett régiókban a kisebb, helyi és a helyiek által működtetett, a problémák megoldására összpontosító szervezeteket előnyben részesítik az állami szervezetekkel szemben, amelyekben – a szokásos kritika szerint – a fő haszonélvezők gyakran az önmaguk érdekeit előnybe helyező szakmai csoportok, hivatalnokok és politikusok.

Mindazonáltal sok a megválaszolatlan kérdés a modell dinamikájával és azzal kapcsolatban, hogy miképp működik az a leghátrányosabb helyzetű népcsoportok esetében. Kínában, Indiában, Indonéziában, Brazíliában ugyanúgy, mint Oroszországban, az egyenlőtlenségek növekedtek, a szegénység nőtt vagy nem változott, még akkor sem, ha az új modellt átvették (Világbank, 20001: 51–5). Ha ezek – a legnagyobbak az iparosodó

országok közül – nem mutatják a modell sikerességét, akkor meg kell kérdőjeleznünk, hogy az a szegénységből kivezető út alternatívájaként elfogadható.

Legfőképp a modell titkos összetevőjeként számon tartott társadalmi tőke fogalma homályos. Az emberek összekötöttsége hálózatokban és egyesületekben, és az együttműködés normáinak együttese önmagában nem feltétlenül biztosítja, hogy e csoportok a közjóért fognak tevékenykedni, ahogy azt az al-Kaida és a maffia a maga sajátos módján példázza. A jelenlegi helyzet Afganisztánban és Irakban azt mutatja, hogy a szegénység és anómia szélsőséges helyzetei szoros kötelékekkel jellemezhető csoportok létrejöttéhez vezetnek, amelyek a klánok, vallásos meggyőződések, vagy félkatonai lojalitások alapján szerveződnek, és aláássák a civil rendet.

A társadalmi tőke elmélete a szociális és közösségi elemet kívánja bevezetni a számító individualizmusba, ami megalapozza a Világbank modelljének másik részét. Az afrikai szegénység esete illusztrálja ennek erejét és gyengeségeit. Egyrészt az éhínség és katasztrófa esetén nyújtott nemzetközi segítség, a kormányoknak ajánlott más támogatásokkal együtt nem éri el a népesség legszegényebb csoportjait; ebben a vonatkozásban a helyi partnerségre alapozott projektek ígéretesebbek. Másrészt viszont ezek nem orvosolják az alapvető biztonság hiányának, a korrupciónak, a kliens-rendszernek, az irányítás hiányának és a fertőző betegségeknek a negatív hatásait (Bevan, 2004; Wood, 2004). A világgazdaság strukturális jellemzői, beleértve ebbe az Egyesült Államok mezőgazdasági protekcionizmusát, ezeket a problémákat felerősítik, és az embereket szegénységben tartják.

A globális fejlődés Világbank által ajánlott modelljének módosított változatában az emberi fejlődés ENSZ körökben is használt indexe biztosítja a szervezet jelentéseinek egyik alapját (Deacon, 1997). Az emberi tőkére (oktatás, képzés, egészség, gyermekjólét) tett hangsúllyal összhangban ez azt jelenti, hogy az új gazdasági modellben a fejlődés célja a képességek növekedése, és így az egyének megszabadítása a szegénység, a betegség jelentette korlátozottságtól és a környezeti katasztrófáknak való kiszolgáltatottságtól. Ez a szociális munka olyan felfogását látszik támogatni, melynek fókuszában az áll, hogy a szegény közösségek tagjait képessé tegyék saját ügyeik vitelére, és eszközöket biztosítsanak számukra problémáik megoldásához, valamint a világtársadalom sikeresebb és fejlettebb részével való kapcsolat kialakításához.

A kormányokat arra biztatják, hogy ne megvédeni igyekezzenek népüket a piaci erőktől, mint a jóléti államok korában, hanem vértézzék fel őket a globális gazdasági versenyben való részvételre. A szociális munkának ezért erőteljesebben nevelő célzatúnak és mozgósítónak kell lennie, hogy az egyéneket és közösségeket megtanítsa vállalkozni, autonómként és újjáépítőként tevékenykedni. Ennek szervezeti eszköze többé már nem a kormány, hanem a civil társadalom és a kereskedelem képviselőinek hálózata, melynek részeként az állami-piaci partnerség (public-private partnership) keretében tevékenykednek, inkább helyi, mint országos szinten. „A józan kormányzás, a verseny és a piacok – és szabad belépés sokféle szereplőnek, legyen kormányzati, nem kormányzati vagy magán – nélkü-

lözhetetlenek a hatékony szolgáltatásnyújtáshoz, különösen, ha a szegények számára nyújtott szolgáltatásokról van szó” (Világbank, 2001, 85).

Mindazonáltal az érdekérvényesítési esélyek növelésének (empowerment) és a befogadásnak (inclusion) retorikája a modellben – ami kiemelkedő szerepet szán a helyi és nemzetközi szervezeteknek – jórészt homályos és vágyvezérelt. Célja javítani a szegények lehetőségeit, „a közvetítő szervezetekhez, a piachoz és a közintézményekhez kapcsolva őket”, annak érdekében, hogy „a társadalom hatalmi struktúrájában kifejezhessék érdekeiket és vágyaikat” (Világbank, 2001, 131).

Ennek a megközelítésnek azonban csak akkor van értelme, ha kiegészíti egy olyan politika, mely lehetővé teszi, hogy a kevésbé fejlett országok tisztességes feltételek mellett kapcsolódhassanak be a világpiacba, továbbá biztosítja, hogy az ipar és a szolgáltatások – miközben magasabb fizetést biztosítanak – e gazdaságok nagyobb szektoraivá váljanak. Az ázsiai csoda részben annak köszönhető, hogy ezek az országok korlátozták a feldolgozott áruk behozatalát az USA-ból és Európából egy olyan időszakban, amikor a szolgáltatások kereskedelme még jelentéktelen volt.

Jóllét és társadalmi érték

Az utolsó kérdés a gazdasági fejlődés új modelljével kapcsolatban az, hogy valóban elősegítik-e az emberi jóllétet az olyan társadalmi viszonyok, amelyeket az egyéni képességek fejlesztésével támogatnak a piaci viszonyok között. Kétségeket támaszt ezzel kapcsolatban, hogy az étellel való általános elégedettség – az önbevalláson alapuló szubjektív jóllét – nem emelkedett az elmúlt 40 évben a gazdag országokban (Frey és Stutzer, 2002; Kahneman és mts., 1999). Más szóval, a növekvő egyéni jövedelmek ugyan magasabb anyagi fogyasztást tesznek lehetővé, de nem tesznek boldoggá. Minden egyes országra jellemző, hogy a gazdagabb emberek általában elégedettebbek az életükkel, mint a szegények, de több szegényebb országban (mint amilyen Málta, Ghána, Mexikó és Vanuatu) a szubjektív jóllét magasabb átlagos szintjét mérték, mint amit nemzeti jövedelmük alapján gondolhatnánk.

A szociológusok felhívták a figyelmet a versenyalapú individualista társadalmi környezettel együtt járó stresszre és túlterheltségre (Frank, 2000; Lane, 1990; 2000; Pusey, 2003). Mostanában a közgazdászok kapták fel ezt a témát (Bruni és Porta 2005; Di Tella és MacCulloch, 2007; Layard, 2005). Tudományáguk alapfeltevései szerint a magasabb jövedelemnek képessé kell tennie az egyént arra, hogy több hasznot nyerjen – ami kielégíti vágyait –, és ami így bizonyosan boldogabbá teszi őket. Ha ez nem így van, akkor teljes elemzési módszerük kulcseleme (hogy ugyanis a szabad egyének hasznuk maximalizálására törekszenek a közösségi cselekvésről hozott döntéseikben épp úgy, mint személyes fogyasztásuk során) válik kérdésessé.

Az egyik nyilvánvaló feltevés az, hogy magával az individualizmusmal és a fogyasztói szemlélettel van probléma. Offer (2006) bizonyítékot szolgáltatott arra vonatkozóan, hogy az élmények és kielégülések gyorsaságát, ismétlődését és tapasztalatát irányító intézményeket és kultúrát az 1950-es évek óta túlterhelte az új termékek, hirdetések és társadalmi

változások áradata. Ez befolyásolta az emberek azon képességét, hogy elhalasszák a szükségleteik kielégítését, és megőrizték érzékenységüket a megfelelő minőség megtapasztalására és megbecsülésére. De ugyanígy vonatkozik ez a kapcsolatokra (a társas, a szülői, a baráti viszonyra), a megtakarításokra és a kölcsönre, valamint az olyan problémákra, mint a szerfűggs, az elhízás és a mentális zavarok.

A fenti következtetéseket hitelt érdemlően támasztják alá az Európai Unió (Bradshaw és mts., 2007) és az OECD (UNICEF, 2007) a gyermekek jóllétével kapcsolatos indikátorokra vonatkozó, összehasonlító táblázatai is. Az előzőben az Egyesült Királyság a 21-ik volt 25-ből, a másodikban az utolsó, az USA után. Az nem volt meglepetés, hogy a skandináv országok és Hollandia foglalták el az első helyeket a táblázatban, az már inkább zavarta a brit elemzőket, hogy a mediterrán országok (Spanyolország, Olaszország, Szlovénia, Ciprus, Málta és Görögország) szintén sokkal jobban teljesítettek. Ez az eredmény szintén azt sugallja, hogy a kulturális faktorok, és különösen a gyermekkorok tulajdonított érték fontosabbak, mint az anyagi értékek.

A szociális munkások érdeklődési körében mindig is első helyen állt a jóllét, de ritkán foglaltak állást ennek domináns felfogásával kapcsolatban, ami azt egyenértékűnek tekinti a gazdasági jóléttel. Most, mikor maguk a közgazdászok is vitába bocsátkoztak erről a központi jelentőségű kérdésről, itt az ideje, hogy a szociális munkások is érvényt szerezzenek saját álláspontjuknak (Jordan, 2007).

A fenti eredmények fő jelentőségét az emberi fejlődéssel és a világszegénységgel kapcsolatban annak az előfeltevésnek a bizonyítása adja, hogy a kultúra és az intézmények szerepét és jelentőségét az eddigieknél sokkal inkább figyelembe kell venni a gazdasági növekedésért folytatott hajszá során. Az sem elhanyagolható kérdés, hogy miképp hat a szegények életére a világgazdaságba való integráció, ami a profitot és a növekedést minden más érték elé helyezi. A környezeti katasztrófa veszélye is figyelmeztet minket arra, hogy ez a vágyottal ellentétes eredményre vezethet, és hogy a jóllét megköveteli az olyan források átértékelését, amelyeket korábban nem vettünk figyelembe.

A szociális munka lényeges jellemzője annak a – közgazdászok által elhanyagolhatónak tekintett – ténynek az elfogadása, hogy az árak és bérek által jelzett értékek csak a társadalom általános értékrendjén belül, a kultúra normáival összefüggésben érthetőek meg. Ahogy Douglas (1970, 1978) rámutatott, a gazdasági individualizmus (megállapodásokon alapuló státus kategóriáival és csoporttháiraival) szintén csak egy sajátos kultúra, mely értéktelennek tekinti az idegenek közötti tiszteletet, valamint a közösségen belüli lojalitást és a csoporthoz és közösséghez tartozást is (Jordan, 2007).

Az Egyesült Királyságban és más angolszász országokban a közszektorban működő szociális munkát is besöpörték abba a közszolgálati reformba, amely az egyéni függetlenséget, az állampolgárok választását és mobilitását támogatja, a gyakorlatot pedig a menedzseri és üzleti szabályok szerinti ellenőrzésnek rendeli alá. A gyermekgondozás és gyermekvédelem nemzetközi piaca és a közszolgáltatások piacosítása (amit a General Agreement on Trade and Services, GATS irányított) mind ugyanabba az irányba mutatott. A jóllétet a középpontba állító szemlélet a szo-

ciális munkások számára – éljenek bár gazdag vagy fejlődő országban – érveket biztosít ahhoz, hogy megerősítsék a kapcsolatokat és a közösség értékét és szerepét a jóllét elérésében.

Következtetések

Az a változás, amelynek következtében a szegénység ellenes küzdelem stratégiája már nem a nemzeti jóléti államokon, hanem a nemzetközi nem állami szervezetek projektjein alapul, átalakította a szociális munka intézményeit a fejlődő világban. Ezt a Világbank és az új programokban részt vevő, egyéb szervezetek jelentéseikben élénk színekkel ecsetelik. Ám van valami gyanúsán fényes és öntömjéző jelleg abban a retorikában, amely ezeket a kezdeményezéseket kíséri. Ezt valószínűleg a jelentésekben tükröződő szemlélet okozza, mely e szervezeteknek a világgazdaság integrációjára törekvő, nemzetközi tőkével való kapcsolatában gyökerezik.

Meglehetősen nehéz ezeket a magasröptű eszméket zászlóra tűzni, mivel az élethelehetőségek polarizációja sok fejlődő országban a humán szolgáltatások piacositása és privatizációja következtében jött létre, amit gyakran ugyanazok a szervezetek hajtottak végre, amelyek szegénység-ellenes tevékenységet szponzorálnak.

Például egy Care International nevű szervezet („globális erő és választott partner egy világméretű mozgalomban, amely elkötelezett a szegénység megszüntetése iránt”) kijelenti, hogy „jövőképe egy olyan világról szól, amely a remény, a tolerancia és társadalmi igazságosság világa, ahol a szegénység már legyőzött, és az emberek méltóságban és biztonságban élnek” (Care International, 2001a, 5). Misszióját a következőképpen határozza meg:

- erősíteni a képességet az önsegítésre;
- gazdasági lehetőségeket biztosítani;
- segítséget nyújtani krízishelyzetekben;
- befolyásolni a politikai döntéseket, minden szinten;
- fellépni a diszkrimináció minden formájával szemben.

Ugyanez a szervezet egy másik dokumentumban listát készít a „szegénység felett aratott győzelmeiről”, amelyeket minden kontinensen, „a helyi közösség érdekeire és kultúrájára érzékeny” projektjeivel elért (Care International, 2001b, 2). Ha viszont megnézzük az igazgatók listáját, akkor a First Boston Bank (a GATS egyik finanszírozója), a Cisco Systems, a Delta Air Lines, a Starbucks Coffee és az USA Belügyminisztériuma képviselőinek neveit olvashatjuk.

Így nem meglepő, ha a fejlődő országokban dolgozó szociális munkások bizalmatlanok az egész koncepcióval szemben, „a globalizációt általában negatív színben tüntetik fel, mert az imperializmus új formáját látják benne” (Sewpaul, 2006, 424); álláspontjuk szerint „a globális kapitalista piaci viszonyok még nagyobb egyenlőtlenségeket generálnak. A konvergencia-elmélet – a gondolat, hogy a piac és a demokrácia együtt járnak – ma pusztán dogma, egy képzeletbeli politika elmélete” (Amin, 2001, 9).

„Vitathatatlan realitás, hogy a fekete asszonyok a világ legtöbb részén, és különösen Afrikában a társadalmi rétegződés legaljára száműzettek. Miközben a globalizációt értékmentesnek és a nemi hovatartozással szemben közömbösnek mutatják be..., a következményei cseppet sem értékmentesek és a nemi hovatartozással szemben cseppet sem közömbösök.” (Sewpaul, 2006, 424)

A lényeg az, hogy a szociális munka része annak a rendszernek, amely ellen ezek a szerzők protestálnak. A globalizációt alátámasztó gazdasági modell ragaszkodik ahhoz, hogy a fejlődést csak úgy lehet maximalizálni, ha az egyéneknek autonómiát és felelősséget adnak, és hagyják őket különböző lehetőségek közül választani az egészségügyben, az oktatásban és a szociális gondoskodásban ugyanúgy, ahogy megvásárolunk különböző fogyasztási cikkeket (Foldvary, 1994). A szociális munka átszervezése, ami az Egyesült Királyságban az Új Baloldal kormányzása alatt zajlott le, ezzel a modellel áll összhangban: a szolgáltatásokat a fogyasztók preferenciáinak megfelelővé tenni, a versenygazdaság vállalkozásainak mintájára irányítani, és exportálni azokat (és az egész modellt) a fejlődő világba.

Ezen ortodoxia szerint a hatékonyság növelését azzal lehet elérni, ha hagyjuk az embereket csoportokba szerveződni jövedelmük és szükségleteik alapján. Ez azonban azt jelenti, hogy a jómódúak nem fognak hozzájárulni szegényebb szomszédjaik támogatási költségeihez, és jobb szolgáltatásokat keresnek maguknak (Jordan, 1996, Jordan és Düvell, 2003). Ezért növekednek az egyenlőtlenségek és csökken a mobilitás az Új Baloldal kormányzása alatt (Jordan, 2006).

Néhány szociális munkás nyert ezzel a folyamattal. A professzió „globalizációja” és a nemzetközi kvalifikációk terjedése lehetővé tette számukra, hogy más országokba utazzanak, és ott dolgozzanak. Ugyanezzel a hatással járt a nemzetközi szervezetek expanziója, amelyen keresztül a legkülönbözőbb szolgáltatások, beleértve ebbe a gyermekvédelmet, vándoroltak a poszt-kommunista és fejlődő országokba.

Mindebben annak a gazdasági modellnek a tükröződését láthatjuk, amelynek értelmében a szolgáltatásokkal ugyanúgy kereskednek, mint bármely más áruval, és a szakembereket arra ösztönzik, hogy a politikai határokon átkelve keressenek karrier-lehetőségeket. Ez javukra válik a egyes fejlődő világbeli szociális munkásoknak, de nyilvánvalóan csak a legelőnyösebb helyzetben lévőknek. Ugyanúgy, ahogy az országok közötti mobilitás szélesebb lehetőségei azoknak kedveznek, akik bővebb anyagi forrásokkal és készségekkel rendelkeznek, és így külföldre utazhatnak (Jordan és Düvell, 2003). A szociális munka nemzetközivé válása tehát szintén intézményesíti a kevesek előnyeit a sokak hátrányaival szemben.

Hosszabb távon remélhető, hogy nyilvánvalóvá válnak az értékek szűken gazdasági modelljének negatív következményei és a jóllét társadalmi értékeinek jelentőségei (Jordan, 2007). Ugyanúgy, ahogy a fizikai és környezeti fenntarthatóság megköveteli az érintetlen természet, az erdők, a tengerek és a tavak természeti erőforrásainak megbecsülését; a jóllét megköveteli a kapcsolatok, érzelmek és a valahová tartozás újraértékelését. A szociális munkának határozottabban kell ragaszkodnia ezekhez az értékekhez a világ legszegényebbjéért, akiket kevésre becsül a jelenlegi politika.

Fordította Kozma Judit

Irodalom

- Amin, S. (2001): Imperialism and Globalisation. *Monthly Review* 53. (Elérhető az interneten: www.monthlyreview.org/0601_amin.htm)
- Aslund, A. és A. Warner (2002): The EU Enlargement: The Consequences for the CIS Countries. Előadás a következő konferencián: Beyond Transition CASE Foundation, Varsó, 2002. április 12–13.
- Barrientos, P. Bevan, P. Davis and G. Room (szerk.): *Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America*. Oxford, Oxford University Press, pp. 88–120.
- Bevan, P. (2004): The Dynamics of African Insecurity Regimes. In I. Gough, G. Wood, A. Bradshaw, J., P. Hoelscher és D. Richardson (2007): An Index of Child Well-being in the European Union 25. *Journal of Social Indicators Research*, 80., 133–77.
- Bruni, L. és P. L. Porta (2005): *Economics and Happiness: Framing the Analysis*. Oxford, Oxford University Press.
- Care International (2001a): *A Global Force and Partner of Choice*. Brussels, Care International.
- Care International (2001b): *Victories Over Poverty: Annual Report*. Atlanta, GA, Care International US.
- Dasgupta, P. és I. Serageldin (2000): *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. Washington, DC, World Bank.
- Deacon, B. (1997): *Global Social Policy: International Organisations and the Future of Welfare*. London, SAGE.
- Di Tella, R. és R. MacCulloch (2007): Cross National Happiness as an Answer to the Easterlin Paradox?, Előadás a következő konferencián: Fourteenth International Research Seminar on Issues in Social Security, Sigtuna, Svédország 2007. június 15–17.
- Douglas, M. (1970): *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London, Barrie and Rockliff.
- Douglas, M. (1978): *In the Active Voice*. London, Routledge and Kegan Paul.
- Foldvary, R. H. (1994): *Public Goods and Private Communities: The Market Provision of Social Services*. Aldershot, Edward Elgar.
- Frank, R. H. (2000): *Luxury Fever: Money Fails to Satisfy in our Era of Excess*. New York, Free Press.
- Frey, B. S. and A. Stutzer (2002): *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Well-being*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Gott, R. (2005): *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*. London, Verso.
- Gough, I. (2004): East Asia: The Limits of Productivist Regimes. In: I. Gough, G. Wood, A. Barrientos, P. Bevan, P. Davis and G. Room (szerk.): *Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America*. Oxford, Oxford University Press, pp. 169–201.
- Helliwell, J. F. és R. D. Putnam (2005): Social Capital and Well-being. In F.A. Huppert, N. Baylis és B. Keverne (szerk.): *The Science of Happiness*. Cambridge, Cambridge University Press, pp. 435–51.
- Jordan, B. (1996): *A Theory of Poverty and Social Exclusion*. Cambridge, Polity.
- Jordan, B. (2006): *Social Policy for the Twenty-First Century: New Perspectives, Big Issues*. Cambridge, Polity.
- Jordan, B. (2007): *Social Work and Well-being*. Lyme Regis, Russell House.
- Jordan, B. és F. Düvell (2003): *Migration: The Boundaries of Equality and Justice*. Cambridge, Polity.
- Kahneman, D., E. Diener és N. Schwartz (1999): *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*. New York, Russell Sage Foundation.
- Lane, R. E. (1990): *The Market Experience*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lane, R. E. (2000): *The Loss of Happiness in Market Democracies*. New Haven, CT, Yale University Press.
- Layard, R. (2005): *Happiness: Lessons from a New Science*. London, Allen Lane.

- Lyons, K. (2006): Globalization and Social Work: International and Local Implications. *British Journal of Social Work* 36(3): 365–80.
- Midgley, J. (2004): The Complexities of Globalisation: Challenges to Social Work. In: N. T. Tiong és A. Rowlands (szerk.): *Social Work Around the World*, Berne, IFS Press, pp. 14–32.
- Offer, A. (2006): *The Challenge of Affluence: Self-Control and Well-being in Britain and the United States since 1950*. Oxford, Oxford University Press.
- Perkins, J. (2005): *Confessions of an Economic Hit-man*. San Francisco, Berrett-Koehler.
- Pilger, J. (2002): *The New Rulers of the World*. London, Verso.
- Pilger, J. (2007): The Old Iran-Contra Death Squad Gang is Desperate to Discredit Chávez. *The Guardian* (augusztus 17.).
- Pusey, M. (2003): *The Experience of Middle Australia: The Dark Side of Economic Restructuring*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon and Schuster.
- Rupesinghe, K. (1986): The Welfare State in Sri Lanka. In E. Øyen (szerk.): *Comparing Welfare States and their Futures*. Aldershot, Gower, pp. 222–39.
- Sen, A. (1984): *Resources, Values and Development*. Oxford, Blackwell.
- Sen, A. (1999): *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press.
- Sewpaul, V. (2006): The Global–Local Dialectic: Challenges for African Scholarship and Social Work in a Post-Colonial World. *British Journal of Social Work* 36(3): 419–34.
- Stiglitz, J. (2001): *Globalization and Its Discontents*. London, Allen Lane.
- United Nations Children’s Fund (UNICEF) (2007): *Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries*, Innocenti Report, card 7. Florence: UNICEF.
- Wood, G. (2004): Informal Security Regimes: The Strength of Relationships. In I. Gough, G. Wood, A. Barrientos, P. Bevan, P. Davis and G. Room (szerk.): *Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America*. Oxford, Oxford University Press, pp. 49–87.
- World Bank (2001): *World Development Report, 2000/2001; Attacking Poverty*. Washington, DC, World Bank.
- Xing, L. (2002): Shifting the “Burden”: Commodification of China’s Health Care. *Global Social Policy* 2(3): 248–52.